

Arhe XXI, 42/2024

UDK 141.82

DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2024.42.353-372>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

LUKA RUDIĆ¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

TEOFRASTOVA *METAFIZIKA* U SVETLU ARISTOTELOVE DIJALEKTIKE

Sažetak: U ovom radu autor nastoji da ukaže na vezu između Teofrastove *Metafizike* i Aristotelovog dijalektičkog metoda. Autor će analizirati dijalektički metod preko njegove veze sa dva važna pojma u Aristotelovoj filozofiji: pojmovima *endoxa* i *aporija*. Ukazaćemo na način na koji se Aristotel kreće kroz aporije – kroz faze *dijaporije* i *euporije*. Pokazaće se da Aristotelovo mišljenje funkcioniše unutar aporetičko-dijalektičkog te endoksičko-dijalektičkog aparata. U tom smislu, pokušaćemo da ukažemo da je Teofrastova *Metafizika* na nivou metodologije samog mišljenja veoma bliska Aristotelu, te da je način na koji Teofrast izvodi argumente i kreće se unutar aporija suštinski aristotelijanski. Tako Teofrast čak i kada dovodi u pitanje stavove Aristotelove *Metafizike* postupa aporetičko-dijalektički.

Ključne reči: Aristotel, *endoxa*, Teofrast, metafizika, dijalektika, aporija, dijaporija

UVOD

U *Uvodu* za izdanje Teofrastove *Metafizike* na engleskom jeziku iz 2010. godine, urednik Dimitri Gutas (Dimitri Gutas) analizirajući karakter samog spisa ali i njegov istorijsko-filozofski značaj primećuje sledeće: ovaj spis se „na osnovu prethodne rasprave i analiza u komentaru, može opisati kao dijalektički esej aporetičke, odnosno dijaporitičke prirode, o prvim principima“² [prev. Luka Rudić]³. Nekoliko redova niže, Gutas primećuje da su temeljni pojmovi iz prethodnog

---

1 E-mail adresa autora: lukarudic@gmail.com

2 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, BRILL, Leidenand Boston, 2010., str. 32.

3 Sve citate u radu sa engleskog jezika preveo je autor.

---

citata principi dobro poznate metode koja je bitno aristotelijanska⁴. U tom smislu, insistirajući na aporetičkom karakteru ovog spisa, svoje komentare Gutas deli na 25 aporija koje primećuje u ovom spisu. Shodno iznesenoj tezi, u ovom radu ćemo nastojati da ukažemo na blisku vezu Teofrastove *Metafizike* te Aristotelove filozofije u širem smislu. Međutim, naša pažnja će manje biti usmerena na metafizičke postavke Aristotelove te Teofrastove *Metafizike*. Ona će prevashodno biti usmerena na metodološki aspekt istraživanja ova dva filozofa – i to baš u onom smislu na kojem Gutas insistira – pokušaćemo da ukažemo na aporetičko-dijalektički te endoksičko-dijalektički karakter samog Teofrastovog spisa. U tom smislu, pokušaćemo da ukažemo na to da Teofrast ostaje vernim aristotelijancem, čak i kada eventualno dovodi u pitanje određene Aristotelove pozicije.

U želji da dato učinimo, ovaj rad podelićemo na dve etape – od kojih će se prva baviti pojmovnom mrežom koju možemo pronaći u Aristotelovim delima – *Metafizici*, *Organonu* te *Retorici*. U tom smislu, analizirajući odeljke iz tih dela pokušaćemo da ukažemo na značenje pojmova *dijalektika*, *aporija* i *endoxa* u Aristotelovoj filozofiji. Pokušaćemo da ukažemo na korisne metodološke aspekte koje ove koncepcije kod Aristotela imaju, te na način na koji ih Aristotel koristi. Druga etapa ovog rada podrazumevaće analizu pasaža iz Teofrastove *Metafizike* gde ćemo nastojati da potvrdimo tezu koju Gutas iznosi – a to je da je ovaj Teofrastov spis svojevrsna dijalektička i dijaporetička vežba. U tom smislu, imajući u vidu okvire ali i namere samog rada, nećemo analizirati sve argumente i postavke koje Teofrast nudi – naprotiv, pokušaćemo na strukturnom nivou da prikažemo ovaj tekst u svetlu Aristotelovog načina mišljenja.

ARISTOTELOVA DIJALEKTIKA, RETORIKA I POJAM *ENDOXA*

O pojmu dijalektike te dijalektičkom metodu Aristotel najeksplicitnije raspravlja u *Topici*. Međutim, u kontekstu celokupnosti *Organona*, dijalektika se javlja u svojevrsnoj razlici spram klasičnog silogizma, koji proučavaju *Prva* i *Druga analitika*. U tom smislu, na samom početku *Topike* Aristotel govori o silogizmu: „silogizam je govor u kome,

---

4 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, str. 32.

kad se izvesne stvari pretpostave, druga jedna stvar, različita od njih, proizilazi nužnim načinom (...) Dokaz se dobija kad silogizam postaje iz istinitih i prvih premisa (...)“⁵. Istinite i prve premise, s druge strane, jesu oni sudovi koji svoju istinitost ne zadobijaju na osnovu drugih sudova, već je zadobijaju na osnovu samih sebe⁶ – to su samoizvesni sudovi. Dakle, da se zaključiti da se silogističkom metodom dolazi do istinitih zaključaka: ukoliko polazimo od samoizvesnih sudova te ispravno primenjujemo pravila silogističkog zaključivanja opisana u *Prvoj i Drugoj analitici*, utoliko dolazimo do istine. U tom smislu, za Aristotela, taj postupak predstavlja dokaz. Upravo u razlici spram ovog postupka, na istom mestu, Aristotel određuje i dijalektiku: „Dijalektički je onaj silogizam koji zaključuje na osnovu verovatnih premisa“⁷. Logički silogizam, onaj strogi i naučni, koji se bavi samoizvesnim stavovima kako je prethodno istaknuto, predstavlja ono što Aristotel naziva demonstracijom – to je predmet *analitika*⁸, dok se, dakle, dijalektički silogizam bavi verovatnim premisama.

Dijalektički silogizam je, navodi Hamlyn (David W. Hamlyn), prema Aristotelu slabiji⁹ od demonstracije: on nužno ne dolazi do naučne istine kako to, iz navedenih razloga, čini demonstrativni pristup. Pjer Obenk (Pierre Aubenque), međutim, u ovom kontekstu primećuje problem: iako nam Aristotel govori da je demonstrativno znanje jedino koje zaslužuje epitet onog naučnog¹⁰, njegovi radovi, s druge strane, do nas ne dolaze u formi takvog znanja te klasičnog silogističkog izvođenja. „Zapravo, Stagiranina vidimo kako najčešće ide misaonim putovima — ili, ako hoćemo, slijedeći neku metodu — koji nemaju baš puno zajedničkog s logikom silogističkoga tipa, kao da, iz razloga koje ovdje nećemo razmatrati, aristotelovsko istraživanje u većini područja nije moglo dovesti do uspostave nekoga dovršenog sustava.“¹¹ Upra-

5 Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd, 1970., str. 371.

6 Isto.

7 Isto.

8 Smith, R., „Logic“, u *The Cambridge Companion to Aristotle* (ed. by Jonathan Barnes), Cambridge University Press, Cambridge, 1995., str. 28.

9 Hamlyn, D. W., „Aristotle on Dialectic“, u *Philosophy*, Vol. 65. No. 254., Cambridge University Press, Cambridge 1990., str. 465.

10 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, u *Aristotelova Metafizika (Zbirka rasprava)(prir. Pavel Gregorić i Filip Grgić)*, Kruzak, Zagreb, 2003., str. 115.

11 Isto.

vo je ovaj problem proizveo niz rasprava komentatora Aristotelove filozofije¹². U tom smislu, ne bismo li otvorili prostor za razumevanje metodoloških aspekata Teofrastove *Metafizike* te ukazali na presudni uticaj Aristotelovog filozofiranja na te aspekte, u nastavku ćemo ponuditi skicu za razumevanje odnosa između pojmova dijalektike, retorike te svojevrsnog *endoksičkog* i *aporetičkog* metoda koji su na delu u Aristotelovoj filozofiji.

U *Topici* Aristotel govori o trostrukom značaju dijalektičkog pristupa: dijalektika je korisna za vežbanje, za razmenu mišljenja te za samu filozofiju¹³. Kako je njena korist za vežbanje samoočigledna, o čemu svedoči i Aristotel¹⁴, mi ćemo se osvrnuti na potonja dva aspekta. U tom smislu, korist za filozofiju ogleda se u sposobnosti dijalektike da razdvoji istinito od lažnog – imajući u vidu to da filozofski problemi često imaju formu izvesne antinomije u kojoj imamo „za“ i „protiv“ gde je dijalektika korisno oruđe prilikom rasuđivanja. Štaviše, Aristotel dijalektici već u narednim redovima pridaje još bitnije mesto: „Postoji još jedna korist [od ove rasprave] koja se tiče prvih principa svake nauke. Naime, nemoguće je zaključivati o njima na osnovu principa svojstvenih jednoj datoj nauci, pošto su principi prvi elementi svega ostalog. Njih, nužnim načinom, treba objasniti samo pomoću verovatnih mišljenja koja se tiču svakog od njih. To je svojstvena ili najvlastitija dužnost dijalektike.“¹⁵ Shodno tome, dakle, da dijalektika polazi od „verovatnih mišljenja“, nužno je da se ona bavi nekako i prvim principima – što dalje otvara pitanje o, čini se, sve poroznijoj, liniji razgraničenja između nauke, „prve filozofije“ te dijalektike¹⁶.

12 Hamlyn, D.W., “Aristotle on Dialectic”, str. 465-468.

13 Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd, 1970., str. 373.

14 Isto.

15 Isto.

16 Owen (Gwilym Ellis Lane Owen) u svom tekstu ‘*Tithenai ta phainomena*’ insistira na ovoj vezi između nauke i dijalektike gde oštra razlika između ta dva ne postoji. Owen ističe da je indukcija (*epagogé*), u Aristotelovoj filozofiji postavljena kao naučni metod, suštinski nerazdvojna od same dijalektike upravo zbog toga što je u *Topici epagogé* određena kao jedna od dve kardinalne metode dijalektike upravo zbog toga što takođe svoje polazište pronalazi u *endoxa*. (Owen, G. E. L., “*Tithenai ta phainomena*”, u *Aristotle: A collection of critical essays* (ed. by J. M. E. Moravcsik), MACMILLAN AND CO LTD, New York, 1967.) U tom smislu, induktivno zaključivanje je za Ovena suštinski dijalektičko. Do te veze Owen dolazi ukazujući na dvosmislenost aristotelijanskog *phainomena* koju primećuje još i čuveni komentator Aleksandar, gde

Ne bismo li data razgraničenja učinili jasnijim, obrat ćemo pažnju na Aristotelovo razumevanje retorike, te na odnos retorike, dijalektike i nauke. Retorika i dijalektika su u određenom smislu slične: „Retorika je saobrazna dijalektici: obe se tiču onoga čija je spoznaja donekle zajednička svim ljudima, a što ne pripada nijednoj određenoj nauci. Zato svi donekle učestvuju u jednoj i drugoj, jer svi u određenoj meri nastoje da neko mišljenje pretresu i podrže, da se brane i optužuju“¹⁷. O važnosti saobraznog¹⁸ karaktera dvaju disciplina svedoči i činjenica da je ista potcrtana u prvoj rečenici *Retorike*. U tom smislu, retorika i dijalektika se, ponovo nasuprot apodiktičkoj demonstraciji, bave *verovattim* premisama. One su primenjive na sve – pa u tom smislu Aristotel navodi da ljudi svakodnevno učestvuju i u jednoj i u drugoj. Obe discipline bave se određenim silogizmima – dijalektički smo već nastojali opisati u određenoj suprotstavljenosti spram apodiktičkog, dok je „retorički silogizam“ entimem, skraćeni polisilogizam, koji svoju svrhu ima u uveravanju¹⁹. Uveravanjem se, s druge strane, bavi i dijalektika²⁰ čija je svrha, između ostalog, i razmena mišljenja. Njihova sličnost se ogleda i u već pominjanoj tendenciji kretanja između suprotstavljenih stanovišta: „Od ostalih veština nijedna se ne bavi zaključivanjem iz suprotnih premisa; to jedino čine dijalektika i retorika, jer se obe

---

phainomena ima dvostruki karakter: pored, već tradicionalnog razumevanja ovog pojma kao izvesne „čulne činjenice“, autor primećuje da se *phainomena* isto tako može razumeti i kao izvesno mišljenje, i to često ustanovljeno mišljenje „mudrih, mnogih“ itd. U tom smislu, pominjani Hamlin ovaj Ovenov uvid smatra suštinskim. (Hamlyn, D. W., „Aristotle on Dialectic“, str. 467.) Imajući u vidu namere i okvire ovog rada, nećemo dalje ulaziti u interesantnu Ovenovu argumentaciju te potonju diskusiju komentatora, već ovo mesto ostavljamo samo kao usputnu napomenu.

17 Aristotel, *Retorika*, ITP UNIREKS, Podgorica, 2008., str. 31. (*Rhet.* 1354a3-5)

18 Aristotel u izvorniku navodi da je retorika izvesna *antistrofa* dijalektici – međutim, u prevodu je nemoguće u celosti sačuvati taj kontekst koji na izvornom jeziku ova relacija ima, imajući u vidu da je odnos *strofe* i *antistrofe* vezan za specifično antičko iskustvo horske ode. Više o tome videti u: (Crem, M.T., „The Definition of Rhetoric According to Aristotle“, u *Laval théologique et philosophique, Vol 12, No. 2*, Université Laval, 1956., str. 234-235.)

19 Aristotel, *Retorika*, str. 35. (*Rhet.* 1354a14-17)

20 Razlika između entimema i dijalektičkog silogizma takođe je bila inspirativna mnogim interpretatorima, međutim, te rasprave će takođe ostati izvan okvira ovog rada. Više o tome videti u: (McAdon, B., „Rhetoric Is a Counterpart of Dialectic“, u *Philosophy & Rhetoric, Vol. 34, No. 2*, Penn State University Press, 2001.)

podjednako dotiču suprotnosti.²¹ Kretati se suvereno unutar konteksta suprotstavljenih mišljenja nije vrlina zbog mogućnosti manipulacije te uveravanja u neistinu – već radi veće mogućnosti pobijanja neistinitih dokaza, mogućnosti koja pripada, ponovo, obojici: kako dijalektičaru tako i retoričaru.

Pored navedenih, međutim, još dve su sličnosti od presudnog značaja za ovaj rad: prva se odnosi na svojevrsan *endoksički* karakter obe discipline. Naime, imajući u vidu prirodu retorike koja najpre nastoji da uverava, ističe Aristotel, nemoguće je, unutar polja retorike, kretati se striktnim i naučnim dokazima „(...) jer naučni govor pripada podučavanju, a to je [pred masom] neizvodivo“²². U tom smislu, retorika takođe polazi od *endoxa* – argumenti se zasnivaju na osnovu opštepoznatih mišljenja (mnenja) i polaze od njih. Značaj *endoxa* presudan je i za samu filozofiju, a o tome će naročito biti reči kasnije – imajući u vidu prirodnu sposobnost ljudi da uoče istinu te da joj priđu blizu ili da do nje faktički i stignu, Aristotel smatra da je onaj koji je sposoban da uoči mnenja sposoban i da dođe do istine²³. Mnenja od kojih ove discipline polaze nisu bilo kakva mišljenja, naprotiv, *endoxa* su mišljenja koja zaslužuju raspravu – to su mišljenja mudrih, mišljenja tradicije, većine ljudi itd. Retorika, takođe, polazište pronalazi u istom tipu mišljenja. Aristotel to, naime, u *Retorici* ilustruje vezom sa drugim veštinama – kao što se medicina ne interesuje pojedinačno za Sokratovo niti Kalijino zdravlje, tako ni retorika, ne polazi od „onoga što izgleda verovatno pojedincu, na primer, Sokratu ili Hipiji“, već se bave mnenjima koja pripadaju većoj grupi ljudi („ono što je verovatno za ljude ovakvih ili onakvih karakternih osobina“)²⁴. Aristotel, dakle, navodi da najobičnije i svakodnevne predstave nisu polazište dijalektike i retorike – „(...) jer čak i ludaci imaju određene predstave“²⁵.

Druga sličnost između retorike i dijalektike u kojoj obe discipline ponovo odstupaju od demonstrativnog silogizma odnosi se na nepostojanje određenog predmeta kojim se ove discipline bave. Drugim rečima, postavlja se pitanje o liniji razgraničenja između retorike i dija-

21 Aristotel, *Retorika*, str. 36. (*Rhet.* 1355a)

22 Isto. (*Rhet.* 1355a)

23 Isto, str. 35. (*Rhet.* 1355a)

24 Aristotel, *Retorika*, str. 40-41. (*Rhet.* 1356b)

25 Isto, 41. (*Rhet.* 1356b)

lektike s jedne strane, te nauke s druge. Aristotel je po ovom pitanju prilično eksplicitan: „Ako bi neko pokušao da od dijalektike i retorike načini nauke, a ne praktične discipline, ono što jesu, taj bi neprimetno razorio njihovu pravu narav i, tako ih transformišući, zašao u oblast nauka s definisanom materijom, a ne isključivo s dijalogom“²⁶. Ono što, dakle, izdvaja ove dve discipline u odnosu na druge nauke jeste nepostojanje unapred definisanog predmeta kojim se one mogu baviti: Aristotel navodi da one nemaju specifičan rod bića, te da je retoriku i dijalektiku moguće primenjivati na beskonačan broj stvari i rodova²⁷.

Imajući u vidu to da smo u prethodnim redovima isticali veze retorike i dijalektike, u narednim redovima ćemo pokušati da položimo račune i o Aristotelovom shvatanju razlika dvaju disciplina – i to ukratko, s obzirom na to da date razlike nisu od presudnog značaja za argumentativni tok ovog rada, imajući u vidu to da smo u prethodnim redovima nastojali prevashodno ponuditi konture za razumevanje Aristotelovog pojma dijalektike. Naime, na razliku između retorike i dijalektike, bez obzira na njihovu pominjanu saobraznost, Aristotel ukazuje pomoću figure sofistice: „Dalje, očevidno je da se zadatak retorike sastoji u iznalaženju stvarno uverljivog i prividno uverljivog, upravo onako kao što je dijalektici zadatak da otkriva istinski i prividni silogizam, jer se ono čime se bavi sofistika ne odnosi na sposobnost već na nameru [*προαίτισις*, intentio, moralna svrhovitost, svrha, cilj]. No, i tu ima razlike: u retorici govornik može biti onaj ko se služi valjanom argumentacijom, kao i onaj ko postupa u skladu s namerom, dok u dijalektici sofistom nazivaju čoveka koji radi u skladu s namerom, a dijalektičarem čoveka koji ne radi u skladu s namerom, nego u skladu sa svojom sposobnošću.“²⁸ Mesto sofistice, dakle, predstavlja remetilački faktor unutar date saobraznosti: besednik može da se služi argumentacijom i u skladu sa svojom namerom – on ubeđuje publiku. U tom smislu, on legitimno može koristiti i prividni silogizam radi uveravanja. S druge strane, svesna upotreba prividnog silogizma u okvirima dijalektike, „dijalektičara“ čini lažnim i time prognanim iz pomenutih okvira – upotreba prividnog silogizma radi postizanja određenog cilja čini ga sofistom. U tom smislu,

26 Isto, str. 49-50. (*Rhet.* 1359b)

27 McAdon, B., „Rhetoric Is a Counterpart of Dialectic“, u *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 34, No. 2, Penn State University Press, 2001. str. 128.

28 Aristotel, *Retorika*, str. 37. (*Rhet.* 1355b)

demonstrator (naučnik) te dijalektičar ipak imaju određene sličnosti: niti jedan od njih nije zainteresovan za moralni ili emotivni senzibilitet sagovornika²⁹ ili slušaoca. Drugim rečima, dijalektičar, ukoliko ne predstavlja sofistu, nastoji da dođe do istinitog zaključka te da odbaci prividna mnjenja, dok retoričar koristi različita sredstva ubeđivanja i u tom smislu brine o emotivnom i moralnom osećaju slušaoca. Upravo zbog prirode samog slušaoca u retoričkoj situaciji, retorički entimem nastoji biti skraćeni silogizmom jer se retorički argumenti odvijaju „(...) u prisustvu takvih slušalaca koji nisu sposobni da sagledavaju brojne okolnosti slučaja i da prate opširno izvođenje zaključaka.“³⁰ Retoričar, dakle, mora imati sposobnost da slušaoc uverava u suprotne stavove – upravo zbog toga što moralna komponenta nije ugrađena u prirodu retorike³¹, dok unutar dijalektike upravo pomenuti moralni nazor razlikuje dijalektičara od sofiste.

APORETIČKI METOD KOD ARISTOTELA

O pojmu aporije u *Organonu* Aristotel govori tek sporadično³², dok u samom uvodu *Metafizike B* Aristotel najsystematičnije ukazuje na značaj prolaženja kroz aporije. U prvim redovima date knjige Aristotel ukazuje na nužnost upuštanja u aporiju radi pronalaženja *tražene nauke*: „A oni koji žele da nađu rešenja za takve stvari treba da ih pažljivo prouče: naime, docnija lakoća misli pretpostavlja rešenje teškoća koje su ranije postojale, a nemoguće je razmrsiti čvor ako se ovaj ne poznaje“³³. U tom smislu, kretati se kroz poteškoće podrazumeva dve koristi: pre svega, nemoguće je rešiti problem ukoliko se ovaj ne prepoznaje kao problem. U pitanju je, naime, Aristotelov osvrt na Platonov *Menonov paradoks*³⁴ – biti svestan aporije nužni je preduslov za

29 McAdon, B., „Rhetoric Is a Counterpart of Dialectic“, str. 142.

30 Aristotel, *Retorika*, str. 41. (*Rhet.* 1357a)

31 Rapp, C., „Aristotle and the Dialectical Turn of Rhetoric“, u *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought* (ed. by Sfondoni-Mentzou D.), De Gruyter, Boston, 2018. str. 234.

32 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, u *Aristotelova Metafizika (Zbirka rasprava)* (prir. Pavel Gregorić i Filip Grgić), Kruzak, Zagreb, 2003. str. 115-116.

33 Aristotel, *Metafizika*, Kultura, Beograd, 1971. str. 45. (*Met.* B 1, 995a35-40)

34 Matthews, G. B., *The Normalization of Perplexity in Aristotle*, u *From Puzzles to Principles? Essays on Aristotle's Dialectic* (ed. May Sim), Lexington Books, 1999. str. 129.

razrešenje, ali i za mogućnost svesnosti o datom razrešenju aporije. U tom smislu, drugi bitni cilj kretanja kroz aporiju jeste i mogućnost njenog razrešenja – *euporija* (*εὐπορία*). Pored aporije koja predstavlja neophodni početak i kolebanje između dva naizgled podjednako prihvatljiva stanovišta, te izvesnog razrešenja u *euporiji*, Obenk primećuje i treći momenat – *dijaporiju*, „(...) za koju se, sukladno etimologiji te riječi, čini da označava istraživanje različitih putova koji su nam otvoreni.“³⁵ U tom smislu je kretanje kroz aporiju – *dijaporija* – uobičajeni Aristotelov misaoni gest: B knjiga *Metafizike* u nastavku prolazi kroz sva tri navedena koraka. Bez *dijaporije* se i *euporija* (konačno razrešenje) ispostavlja nemogućom – upravo zato što onaj koji istražuje problem bez svesti o njegovom aporetičkom karakteru neće biti svestan niti da je do mogućeg razrešenja došao. U tom smislu, u B knjizi, Aristotel navodi sledeće: „Očigledno je da nepoznavanje predstavlja teškoću za donošenje zaključka o predmetu našeg istraživanja. Jer onaj ko se nađe u takvoj neprilici u sličnom je stanju u kome se nalaze okovani ljudi, jer ni jedan ni drugi ne mogu da krenu napred. Iz tog razloga treba najpre ispitati sve teškoće, i to kako iz ovih razloga tako i stoga što ovaj liči na one koji nisu svesni kuda idu, tako da čovek ne zna ni da li je otkrio ono što istražuje, ili nije to otkrio.“³⁶ Može se, dakle, zaključiti da *aporija* i *dijaporija* ne predstavljaju samo neku vrstu pripreme za istraživanje – ovi momenti su zapravo momenti samog istraživanja – istraživanja koje je po sebi dijalektičko³⁷.

Na koncu odeljka na početku B knjige koji je od najvišeg interesa kada je pojam *aporije* u pitanju, Aristotel ističe još jednu bitnu karakteristiku aporetičkog pristupa – on navodi da se onaj koji je saslušao suprotstavljene dokaze nužno nalazi u boljem položaju u odnosu na onoga koji tih poteškoća nije svestan, poput onoga koji je saslušao suprotstavljene stranke³⁸. Tatalović (Nikola Tatalović) u poslednjem stavu vidi poseban značaj primetan u A knjizi *Metafizike*: „Stranke koje učestvuju u sporu oko poseda mudrosti iste su one koje zatičemo u A knjizi, od kojih svaka ističe vlastito razumevanje *ἀρχαί* i tvrdi da je

35 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, str. 116.

36 Aristotel, *Metafizika*, str. 45. (*Met.* B 1, 995a41-995b2)

37 Aubenque P., „O aristotelovskom pojmu aporije“ str. 121.

38 Aristotel, *Metafizika*, str. 46. (*Met.* B 1, 995b2-4)

mudrost znanje baš tih načela.³⁹ Drugim rečima, ne treba da zaboraviti da je istraživanje istorije filozofije u A knjizi ništa drugo do rasprava između različitih stranaka. Upravo zato Aristotel izlaže o istoriji filozofije – na početku on pokazuje svest o situaciji *aporije*, time je nužno u boljoj poziciji imajući u vidu da je svestan suprotstavljenih pozicija, krećući se bespućem u nastavku *Metafizike*.

Veza između opisivanog endoksičko-dijalektičkog te (*dij*)*aporetičkog* ispitivanja čini se veoma očiglednom: oba polaze od razmatranja suprotstavljenih stavova ne bi li time krčili put daljem ispitivanju. Datu sličnost u svom radu ističe i Rep (Christof Rapp) navodeći da u *Metafizici B* Aristotel opisuje *aporiju* na veoma sličnom dijalektičkom problemu⁴⁰ argumentujući u prilog datom stanovištu upravo činjenicom da se oba načina ispitivanja kreću kroz različita stanovišta koja ljudi imaju povodom određenih stvari o kojima je potrebno ispostaviti nekakvu teoriju. U tom smislu, Tatalović takođe primećuje da se endoksičko-dijalektički te aporetičko-dijalektički način postupanja ne smeju posmatrati kao međusobno isključivi, već da su, naprotiv, upućeni jedan na drugi⁴¹. Ipak, na tragu pominjanog Obenka, on primećuje i izvesnu razliku koju treba imati u vidu: „No, data upućenost se može razumeti samo ukoliko se prethodno ima u vidu da polazjenje od *ἐνδοξα* u *Metafizici* uvek već cilja na imanentnu aporetičnost samih stvari koja se očitava unutar mnjenja, a ne prosto na mnjenja kao samu stvar rasprave“⁴². U tom smislu, aporetički pristup nešto je širi – upravo zbog činjenice da je usmeren na samu stvar i time obuhvata i ono o čemu relevantna mišljenja koja je ispostavila tradicija naprosto ne postoje. Tako Obenk primećuje: „dijaporija se dakle najčešće može sastojati u razmatranju mnijenja; ali se ona ne sastoji nužno u tome (...)“; upravo zbog toga što se prilikom razmatranja stvari o kojima tradicija nije iznela relevantno mišljenje treba upustiti u aporiju koju ispostavlja sama stvar.

39 Tatalović, N., *Aristotelova prva filozofija između ontologije i teologije*, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (*doktorska disertacija*), 2018. str. 144.

40 Rapp, C., „Aporia and Dialectical Method in Aristotle“, u *The Aporetic Tradition in Ancient Philosophy* (ed. by George Karamanolis and Vasilis Politis), Cambridge University Press, published online, 2017, str. 135.

41 Tatalović, N., *Aristotelova prva filozofija između ontologije i teologije*, str. 145.

42 Isto.

Upravo imajući u vidu datu razliku između endoksičko-dijalektičkog te aporetičko-dijalektičkog misaonog postupanja, moguće je razlikovati i različite vrste razrešenja aporija – *euporija*. Obenk primećuje da je *euporija* u *Nikomahovoj etici* shvaćena nešto strože u odnosu na B knjigu: „Euporija je, čitamo u knjizi B *Metafizike*, rješenje aporije, odvezivanje veza koji nam je onemogućavao kretanje, oslobođenje koje će nam omogućiti da kročimo naprijed, tj. da nastavimo tražiti. Ali u *Nikomahovoj Etici* Aristotel ide puno dalje ističući da je ‘rješenje aporije otkriće’⁴³. U tom smislu, *euporija* se na jednom mestu ispostavlja uslovom za dalje kretanje prema otkriću, dok je u *Nikomahovoj etici* otkriće samo. Data nesaglasnost posledica je različitih predmeta kojima se knjige bave: Obenk navodi da je prostor praktičke filozofije kojom se *Nikomahova etika* bavi nužno prostor *endoxa*⁴⁴ – imajući u vidu da stvar etike i jesu fenomeni koje ispostavljaju ljudi. Drugim rečima, *euporija* će na ovom mestu nužno podrazumevati vraćanje na jednu od pozicija prethodnika, ili će na neki način udružiti već postojeća stanovišta. U tom smislu, vidljivo je da je i *Politika* strukturirana na sličan način, na šta precizno upućuje Tatalović: ona ne polazi od onoga što bi on mogao smatrati idealnim uređenjem, već pre svega raspravlja o već postojećim oblicima uređenja koje je ispostavila istorija⁴⁵, te o stanovištima o politici koje ispostavlja tradicija. S druge strane, na području teorijske nauke u kojoj same stvari ispostavljaju aporije, moguće je da će izvesna *euporija*⁴⁶ biti samo još jedan korak ka otkriću koje će se možda u budućnosti desiti. U tom smislu Obenk ističe jednu vrstu svesti o skromnosti sopstvenih rezultata kod Aristotela te učestalog naglašavanja istog u *Metafizici*⁴⁷.

U tom smislu, izneseno se može sumirati na sledeći način: za Aristotela istraživanje koje se nada nekakvom otkriću mora biti dijalektičko. U tom smislu, ono nastoji poći od *endoxa*, ukoliko *endoxa* postoji, i time svakako biva aporetičkim uključujući momente koji odlikuju

43 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, str. 122.

44 Isto.

45 Tatalović, N., *Aristotelova prva filozofija između ontologije i teologije*, str. 139.

46 Obenk navodi čak četiri različite podvrste *euporije* koje su vidljive u Aristotelovom opusu. Imajući u vidu to da dato razvrstavanje nije od presudnog značaja za ovaj rad, ovde samo upućujemo na to mesto. (Videti u: Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, str. 123-125.

47 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, str. 126-127.

---

aporetičko ispitivanje iz B knjige. S druge strane, u skladu sa različitim predmetom mišljenja, u kontekstu ispitivanja samih fenomena moguće je da *endoxa* ne postoji – i u tom slučaju nužno je ispitivanje same stvari krećući se *dijaporijom* koju stvar svojom prirodom ispostavlja.

TEOFRASTOVA METAFIZIKA

Imajući u vidu izvedeno ocrtavanje Aristotelove metodologije mišljenja, na kraju ovog rada nastojaćemo da ukažemo da je pristup koji možemo pronaći u Teofrastovoj *Metafizici* gotovo identičan. Tu je, pre svega, bitno napomenuti da se nećemo detaljno baviti Teofrastovim metafizičkim stavovima koji na izvesnim mestima, čini se, odstupaju od Aristotelovih, već ćemo pokušati da pokažemo da na strukturnom nivou, na nivou načina izvođenja argumentacije Teofrast predstavlja vernog Aristotelovog učenika. U tom smislu, čak i ukoliko postoje stavovi u kojima učenik odustaje od učiteljevih, oni su izneti i do njih se došlo endoksičko-dijalektičkim te aporetičko-dijalektičkim putem koji je, kako smo se potrudili da u prethodnim redovima pokažemo, svojstven učitelju.

Ne bismo li potkrepili datu tezu, za početak, skrenućemo pažnju na jednu interesantnu raspravu posvećenu karakteru Teofrastove *Metafizike*. Naime, na konferenciji o Teofrastu održanoj 1985. godine, Ralt (Marlein van Raalte) iznosi stavove u prilog tezi da je Teofrastova misao revolucionarna u kontekstu vremena u kojem nastaje, te da je ista bila neophodni korak ka uspostavljanju stoičkog pogleda na svet, imajući u vidu izvesne antiteleološke, pa čak i antiaristotelijanske pozicije njemu svojstvene⁴⁸. Elis (John Ellis), s druge strane, u svom radu pokušava da uspostavi drugačiju tezu, ukazujući na problematički karakter same Teofrastove *Metafizike*: „Stoga se pripisivanje bilo kakve konačne tvrdnje Teofrastu mora činiti krajnje oprezno. I, zaista, gotovo se podrazumeva, da je pripisivanje bilo kakve definitivne filozofije Teofrastu bazirane na njegovim radovima veoma problematično.“⁴⁹

---

48 Ellis, J., „The Aporematic Character of Theophrastus' *Metaphysics*“, u *Theophrastean studies: On Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion and Rhetoric* (ed. by Fortenbaugh, W.W. and Sharples, R.W.), Transaction Books, New Brunswick and Oxford, 1988. str. 216.

49 Isto, str. 217.

Dato stanovište potkrepiće ukazivanjem na aporetički i dijaporetički karakter Teofrastovog rada (kojem često nedostaje momenat euporije). Na dati karakter *Metafizike* nastojaćemo, kao što smo već naveli, da ukažemo i u nastavku teksta, bez pretenzije na konačni sud o blizini relacije između Aristotela i Teofrasta u metafizičkom smislu, pridržavajući se analize stila te metoda mišljenja.

Teofrastova *Metafizika* na brojnim mestima upućuje na različita relevantna mišljenja koja je tradicija ispostavila, često međusobno suprotstavljena, gde se Teofrastovo mišljenje kreće kroz datu tezu i antitezu, u tom smislu raskrivajući svoju endoksičko-dijalektičku⁵⁰ prirodu. Primera radi, u drugom odeljku *Metafizike* Teofrast započinje dijalektičko izlaganje sledećim rečima: „Početno je pitanje postoji li neka veza, tj. nekakvo zajedništvo između mislivih i prirodnih stvari, ili ne postoji, nego kao da su međusobno odvojene, iako na neki način pridonose cjelokupnoj zbilji.“⁵¹ Pitanje koje je postavljeno ujedno je dijalektičko i dijaporetičkog karaktera: ono polazi od međusobno suprotstavljenih stanovišta u smislu Aristotelovog ocrtavanja dijalektike iz *Topike*, ujedno bivajući dijaporetičkim s obzirom na iznesene stavove iz knjige B *Metafizike*. U nastavku on se kreće kroz dijaporijsku, zaključujući da je „razložnije da neka veza postoji i da cjelokupnost nije epizodična“⁵². U reči „epizodično“ razotkriva se i endoksički karakter ovog odeljka: naime, „optužbu za 'epizodičnost' Aristotel iznosi protiv Speusipa u *Metafizici* A,10 1075371076” i N.3 1090”19-20“⁵³. U tom smislu, Teofrast ne počinje razmatranje metafizičkog problema ispostavlajući gotov metafizički stav, već razmatra dva suprotstavljena stava koja je ispostavila tradicija. U tom smislu, stav koji stvarnost posmatra „epizodično“ je Speusipov, dok je „razložniji“ stav aristotelijanski, što otkriva to da je aporija rešena na dijaporetički način pozi-

---

50 Imajući u vidu okvir ovog rada, bavićemo se isključivo Teofrastovom *Metafizikom*. S druge strane, Baltuzen (Han Baltussen) upućuje na endoksički metod i u drugim Teofrastovim delima. Više o tome videti u Baltussen, H., “Reputable Opinions” (endoxa) in Aristotle, Theophrastus, and Simplicius: Doxography or Endoxography?“, u *Received Opinions: Doxography in Antiquity and the Islamic World* (ed. by Lammer, A., and Jas, M.), BRILL, Leiden, Boston, 2022.

51 Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011. str. 35. (4a10-13)

52 Isto. (4a13-15)

53 Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, u Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011. str. 68.

vanjem na *endoxa*⁵⁴. U nastavku, pitajući se o „prirodi mislivih stvari“, on iznosi sledeće: „Naime, ako mislive stvari spadaju isključivo među matematičke predmete, kao što neki tvrde, onda niti je odviše jasna njihova veza s opažljivim stvarima, niti se one, općenito govoreći, čine doraslima za sve.“⁵⁵ U datom odeljku, pozivajući se na „neke koji tvrde“, odnosno redukuju mislive stvari na isključivo matematičke, Teofrast misli na Platonove naslednike, Speusipa i Ksenokrata⁵⁶. U tom smislu, u *Metafizici* Teofrast se neprekidno vraća *endoxa* – nasleđenim mišljenjima kod kojih neretko pronalazi poteškoće, ređe se opredeljujući za neko od njih. Ukoliko je prema Aristotelu korist dijalektike u njenoj mogućnosti da razdvoji istinito od lažnog *endoxa* – utoliko je jasno da je ovaj Teofrastov momenat dijalektički.

Unutar 14. odeljka Teofrastovog teksta takođe je prilično eksplicitno navedeno ono na šta nastojimo da ukažemo. Naime, pre toga, on se pita o brojnosti „prvotnije i snažnije supstancije“, o brojnosti principa o kojem nastoji misliti: „(...) treba pokušati kazati je li ona nešto jedno u numeričkom, vrsnom ili rodnom smislu“⁵⁷. Samo pitanje ukazuje na svest o aporetičkoj situaciji – prvi korak Aristotelove aporetike iz knjige B. Teofrast zaključuje da je razložnije smatrati da princip spada u „malobrojne i osobite stvari“⁵⁸. U tom smislu, u nastavku će raspravljati o tome kako je princip povezan sa čulnim svetom, ali i o prirodi samog principa. U tom smislu, u 14. odeljku, ne bi li rekao nešto o prirodi principa, on argument konstruiše na sledeći način: „Netko bi možda mogao dvojiti na koji to način i kakve principe valja postaviti, da li bezoblične i takoreći potencijalne – kao što to čine oni koji postavljaju vatru i zemlju – ili oblikovane, jer iznad svega principi trebaju biti određeni, baš kao što se tvrdi u *Timeju*⁵⁹.“⁶⁰ Dijalektičko-endoksički karakter ovog odeljka čini se očiglednim: naime, Teofrast suprotstavlja dve pozicije koje ispostavlja tradicija, nalik Aristotelovoj knjizi A *Metafizike*. Prva pozicija, koja tvrdi da je princip nešto bezoblično – mate-

54 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, str. 256.

55 Teofrast, *Metafizika*, str. 37. (4^a20-24)

56 Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, u Teofrast, *Metafizika*, str. 69.

57 Teofrast, *Metafizika*, str. 37. (4^b6-8)

58 Isto. (4^b9)

59 Nije u potpunosti jasno na koje mesto u *Timaju* Teofrast misli. Više o tome videti u Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, u Teofrast, *Metafizika*, str. 87.

60 Teofrast, *Metafizika*, str. 45. (6^b23-27)

rijalno – očigledno se odnosi na predsokratovske filozofe prirode (u nastavku se poziva i na Heraklita), dok je drugo stanovište prema kojem su principi oblici platonističko⁶¹. Teofrast drži da je ono stanovište koje priznaje uređenost principa te postojanje određenih oblika razložnije. On tvrdi da bi čak i materijalistima trebala izgledati nerazumno teza da izvesna uređenost i određenost postoji u celokupnoj stvarnosti, dok istovremeno tvrde da su sami principi neodređeni⁶². Međutim, prihvatanje „platonističkog“ stanovišta ne podrazumeva *euporiju*, naprotiv, to podrazumeva otvaranje nove *dijaporije*⁶³ – „Jedni, dakle, postavljaju sve uobličene principe, drugi samo one materijalne, a treći i jedne i druge – i uobličene i one materijalne – jer se potpunost stvari sastoji od oba principa; naime, svaka supstancija je sazdana iz opreka.“⁶⁴ U tom smislu, prihvatanje stava o postojanju oblika podrazumeva ponovno suprotstavljanje dva tradicionalna stanovišta – platonističkog te aristotelijanskog. Na osnovu poslednje rečenice vidljivo je da je Teofrastu, razume se, najbliža poslednja, Aristotelova pozicija⁶⁵. Međutim, prihvatanje navedenog stanovišta, otvara vrata novim poteškoćama – drugim rečima ono otvara novu aporiju. „No problematično je, s druge strane, i pripisivanje zakonitosti svakoj pojedinosti navodeći svrhu za sve, i za životinje i za biljke, pače i za sam mjhurić (...).“⁶⁶ Drugim rečima, ukoliko principi daju uređenost stvarnosti – to otvara pitanje teleologije – gde on navodi da je problematična ideja da smisao i zakonitost postoje u svemu. „Primjerice, kako teleološki objasniti nastajanje mjhurića u tekućini?“⁶⁷ Čini se, dakle, da je i Aristotelova pozicija za Teofrasta nova aporija.

Upravo će taj, „antiteleološki“ momenat poslužiti ranije pominjanoj tezi o Teofrastovom navodnom rastajanju od Aristotelove *Metafizike*. Zbog toga će ovo mesto biti od interesa za pominjani Elisov rad koji tu tezu pokušava da obori. Naime, Elis pokušava da ukaže na dijalektičku strukturu čitavog argumenta. U tom smislu, argument

61 Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, str. 87.

62 Ellis, J., „The Aporematic Character of Theophrastus' *Metaphysics*“, str. 221.

63 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, str. 319.

64 Teofrast, *Metafizika*, str. 47. (7^a20-23)

65 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, str. 319.

66 Teofrast, *Metafizika*, str. 47.

67 Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, str. 88.

ima sledeću, aristotelijansku strukturu: uvod, teza te antiteza⁶⁸. Uvod podrazumeva početno kolebanje između dva stanovišta: materijalističkog i platonističkog. Tezu podrazumeva opovrgavanje materijalističkog stanovišta – koje onda otvara novu aporiju koja je za Elisa antiteza. Drugim rečima, autor insistira na tome da Teofrast nigde suštinski ne iznosi sopstveno i krajnje mišljenje – on se samo kreće kroz aporiju na dijalektički način⁶⁹. „U stvari, od dva moguća pogleda iznesena ovde, čini se da Teofrast nije ni za jedno.“⁷⁰ U tom smislu, može se reći da i u trenutku u kojem Teofrast uviđa eventualne poteškoće učiteljevog učenja, ostaje savršenim aristotelijancem, upravo zbog toga što misli na aporetičko-dijalektički način, odnoseći se prema *endoxa* na onaj mišlonski način na koji se i sam Aristotel odnosio.

Ne bismo li učvrstili argumentaciju koja svedoči o dijalektičkom karakteru ovog spisa, obratićemo pažnju na još jedno mesto. Naime, pre rasprave o teleologiji, Teofrast iznosi sledeće: „Tu je stvar suprotna onome što nalazimo kod ostalih disciplina, jer su ondje discipline koje slijede nakon principa snažnije, i takoreći, savršenije znanosti⁷¹. A možda je to i razložno: naime, ovdje je reč o istraživanju samih principa, a u ostalim znanostima istraživanje polazi *od* principa“⁷². U tom smislu, treba se podsetiti i same prirode rasprave koju analiziramo – a u tom smislu može pomoći i pitanje koje Teofrast postavlja pišući prvu rečenicu *Metafizike*: „Kako i kojom vrstom predmeta treba odrediti istraživanje prvotnih stvari?“⁷³ Drugim rečima, potrebno je istražiti prve principe. O istraživanju prvih principa govori i Aristotel u

68 Ellis J., „The Aporetic Character of Theophrastus’ *Metaphysics*“, str. 221.

69 Važno je napomenuti da se Elisov stav odnosi konkretno na ovaj odeljak. U sličnom aporetičko-dijalektičkom maniru Teofrast u *Metafizici* ponovo raspravlja o teleologiji, i to u odeljcima 28-33. U tom smislu, u ovom delu ne nastojimo da analiziramo sve što je Teofrast imao da kaže o teleologiji, već da iskoristimo ovaj momenat ne bismo li ukazali na aristotelijansku strukturu njegovog teksta.

70 Ellis, J., „The Aporetic Character of Theophrastus’ *Metaphysics*“, str. 222.

71 Ovdje bi se mogla povući interesantna paralela između Aristotelovih određenja mudrosti iz *Metafizike* (Met. A 2, 982a19-982b7) te Teofrastove tvrdnje da su nauke koje slede *nakon principa* snažnije te savršenije. Naime, Aristotel mudrost određuje, između ostalog, kao i *najtačniju*, jer je nauka o onom *prvom*. U tom smislu, moguće je na ovom mestu uočiti određenu razliku. Imajući u vidu namere ovog rada, ovo mesto ostavljamo samo kao napomenu.

72 Teofrast, *Metafizika*, str. 45. (6^b20-23)

73 Isto, str. 35. (4^a2-4)

odeljku *Topike* u kojem analizira koristi dijalektičkog istraživanja, a o kojem smo govorili na početku ovog rada. Naime, Aristotel navodi da je korist dijalektičke rasprave upravo u tome što se ona može baviti prvim principima – „Naime, nemoguće je zaključivati o njima na osnovu principa svojstvenih jednoj datoj nauci, pošto su principi prvi elementi svega ostalog. Njih, nužnim načinom, treba objasniti samo pomoću verovatnih mišljenja koja se tiču svakog od njih. To je svojstvena ili najvlastitija dužnost dijalektike.“⁷⁴ Dakle, Teofrast, čini se, postupa u skladu sa Aristotelovim razumevanjem: o prvim principima je nemoguće govoriti ne-dijalektički, zbog prirode same rasprave. U tom smislu, moraju se koristiti argumenti koji su *verovatna mišljenja* – i to je, čini se, upravo ono što Teofrast radi.

ZAVRŠNA REČ

Bitno je napomenuti da se u ovom radu ni izbliza ne iscrpljuju svi argumenti i postavke Teofrastove *Metafizike*. Naprotiv, kada je ovaj tekst u pitanju nastojali smo da uputimo na mesta koja ukazuju na to da je u ovoj raspravi na delu endoksičko-dijalektički, te aporetičko-dijalektički, aristotelijanski način mišljenja, bez namere da se obuhvati celina ovog spisa. U tom kontekstu se i Gregorić (Pavel Gregorić) i Grgić (Filip Grgić) osvrću na Aristotelovu knjigu B u kojoj ovaj iznosi, pa potom i „pretresa poteškoće“, što predstavlja sastavni deo njegove dijalektičke metode⁷⁵. Treba imati u vidu da je i za samog Aristotela pomenuto „pretresanje poteškoća“ od suštinskog značaja za samo istraživanje. Zbog toga Obenk navodi da dijaporiju ne treba razumeti kao preliminarnu fazu, kao nešto što prethodi samom istraživanju – već kao istraživanje samo – koje krči prostor među suprotstavljenim hipotezama⁷⁶. Prolaženje kroz različite poteškoće, potrudili smo se da pokažemo, predstavlja glavninu Teofrastove *Metafizike*, te se često kreće i kroz poteškoće koje nastaju unutar aristotelijanske filozofije. U tom smislu i Gutas navodi da „(...) on [Teofrast] pretpostavlja i deluje u

74 Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd, 1970., str. 373.

75 Gregorić, P., Grgić, F., *Uvod*, u Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011.

76 Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, str. 121.

potpunosti u okviru aristotelijanskih (i, u meri u kojoj je sam Teofrast doprineo njihovom razvoju, teofrastovskih) metoda istraživanja⁷⁷.

U završnoj reči, međutim, skrenućemo pažnju i na izvesne, male ali vredne pomena, razlike koje postoje u dve *Metafizike* kojim smo se bavili. Deveruks (Daniel T. Devereux) primećuje izvesne razlike: prva se odnosi na to što kod Aristotela dijaporetički metod rezultira u određenim stanovištima koja dalje predstavljaju njegovu filozofiju, što Teofrastovu *Metafiziku*, prema ovom autoru, čini najbližijom knjizi A Aristotelovog dela⁷⁸. Ova teza se u dobroj meri slaže sa stanovištem koje Elis iznosi prilikom analize teleoloških stanovišta – Teofrast do kraja ne tvrdi ništa specifično, on se samo kreće kroz aporije. U tom smislu, njegov tekst bi se mogao razumeti kao svojevrсна dijalektička vežba. Deveruks navodi i još jednu simptomatičnu razliku: „Druga razlika između Teofrastove rasprave i knjiga A i B *Metafizike* može se videti u činjenici da, iako je njegova rasprava zamišljena kao priprema za pozitivniji tretman, ona nije predstavljena – kao što su knjige A i B – kao deo projektovanog dužeg dela. Teofrast ne sugerise to da će *on* pokušati da razreši različite poteškoće proizašle iz njegove diskusije.“⁷⁹ To, međutim, ne znači da je Teofrastov tekst zamišljen kao deo veće celine. Naprotiv, sam zaključak sugerise protiv ove teze. Teofrast u poslednjim redovima kaže: „Treba dakle istražiti o tim stvarima. I kao što je bilo rečeno na početku, treba pokušati pronaći neku granicu, i u prirodi i u celokupnoj zbilji, kako onoga radi čega je nešto tako i poriva prema onom boljem.“⁸⁰ Dakle, kraj spisa nije ništa drugo do poziv da se predmeti metafizike dalje istražuju. Ukoliko se poslužimo Aristotelovom terminologijom, te Obenkovim razmatranjima kojima smo se bavili, možemo reći da Teofrastov spis podrazumeva *dijaporetičku* raspravu, gde se aporije nadovezuju jedna na drugu, i gde, za razliku od Aristotelovog rada, nedostaje izvesna *euporija* koja bi ispostavila nekakvu novu metafizičku teoriju.

77 Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, str. 319.

78 Devereux, D.T., „The Relationship between Theophrastus’ *Metaphysics* and Aristotle’s *Metaphysics* Lambda“, u *Theophrastean studies: On Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion and Rhetoric* (ed. by Fortenbaugh, W.W. and Sharples, R.W.), Transaction Books, New Brunswick and Oxford, 1988. str. 168.

79 Isto.

80 Teofrast, *Metafizika*, str. 65. (11^b25-28)

LITERATURA

- Aristotel, *Metafizika*, Kultura, Beograd, 1971.
- Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd, 1970.
- Aristotel, *Retorika*, ITP UNIREKS, Podgorica, 2008.
- Aubenque, P., „O aristotelovskom pojmu aporije“, u *Aristotelova Metafizika (Zbirka rasprava)(prir. Pavel Gregorić i Filip Grgić)*, Kruzak, Zagreb, 2003.
- Baltussen, H., “Reputable Opinions” (endoxa) in Aristotle, Theophrastus, and Simplicius: Doxography or Endoxography?“, u *Received Opinions: Doxography in Antiquity and the Islamic World (ed. by Lammer, A., and Jas, M.)*, BRILL, Leiden, Boston, 2022.
- Crem, M. T., „The Definition of Rhetoric According to Aristotle“, u *Laval théologique et philosophique, Vol 12, No. 2*, Université Laval, 1956.
- Devereux, D. T., „The Relationship between Theophrastus’ *Metaphysics* and Aristotle’s *Metaphysics* Lambda“, u *Theophrastean studies: On Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion and Rhetoric (ed. by Fortenbaugh W. W. and Sharples R. W.)*, Transaction Books, New Brunswick and Oxford, 1988.
- Ellis, J., „The Aporetic Character of Theophrastus’ *Metaphysics*“, u *Theophrastean studies: On Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion and Rhetoric (ed. by Fortenbaugh W. W. and Sharples R. W.)*, Transaction Books, New Brunswick and Oxford, 1988.
- Gregorić, P., Grgić, F., *Komentari*, u Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011.
- Gregorić, P., Grgić, F., *Uvod*, u Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011.
- Gutas, D., *Theophrastus on First Principles (known as his Metaphysics)*, BRILL, Leiden and Boston, 2010.
- Hamlyn, D.W., „Aristotle on Dialectic“, u *Philosophy, Vol. 65. No. 254.*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Matthews, G. B., *The Normalization of Perplexity in Aristotle*, u *From Puzzles to Principles? Essays on Aristotle’s Dialectic (ed. May Sim)*, Lexington Books, 1999.
- McAdon, B., “Rhetoric Is a Counterpart of Dialectic”, u *Philosophy & Rhetoric, Vol. 34, No. 2*, Penn State University Press, 2001.
- Owen, G. E. L., “*Tithenai ta phainomena*”, u *Aristotle: A collection of critical essays (ed. by J. M. E. Moravcsik)*, MACMILLAN AND CO LTD, New York, 1967.
- Rapp, C., „Aporia and Dialectical Method in Aristotle“, u *The Aporetic Tradition in Ancient Philosophy (ed. by George Karamanolis and Vasilis Politis)*, Cambridge University Press, published online, 2017.

-
- Rapp, C., „Aristotle and the Dialectical Turn of Rhetoric“, u *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought* (ed. by Sfendoni-Mentzou D.), De Gruyter, Boston, 2018.
- Smith, R., „Logic“, u *The Cambridge Companion to Aristotle* (ed. by Jonathan Barnes), Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Tatalović, N., *Aristotelova prva filozofija između ontologije i teologije*, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (doktorska disertacija), 2018.
- Teofrast, *Metafizika*, KruZak, Zagreb, 2011.

LUKA RUDIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

THEOPHRASTUS' *METAPHYSICS* IN THE LIGHT OF ARISTOTLE'S DIALECTIC

Abstract: In this paper, the author tries to show the connection between Theophrastus' *Metaphysics* and Aristotle's dialectical method. The author will analyze the dialectical method through its connection with two important concepts in Aristotle's philosophy: the concepts of *endoxa* and *aporia*. We will point out the way in which Aristotle moves through *aporia* in his works – through the stages of *diaporia* and *euporia*. It will be shown that Aristotle think in *aporetic* and *endoxic-dialectical* way. In this sense, we will try to point out that Theophrastus *Metaphysics* is very close to Aristotle at the level of the methodology of thinking itself, and that the way in which Theophrastus derives arguments and moves within the *aporia* is essentially *Aristotelian*. So Theophrastus, even when he questions the positions of Aristotle's *Metaphysics*, acts in *anaporetic-dialectical* manner.

Keywords: Aristotle, *endoxa*, Theophrastus, *metaphysics*, *aporia*, *dialectic*, *diaporia*

Primljeno: 1.3.2024.

Prihvaćeno: 20.5.2024.